

UDK: 070 (497.6 Sarajevo) "1910"
Izvorni naučni rad

HISTORIJSKA 1910. GODINA. POGLED U SARAJEVSKU ŠTAMPU

Amir Duranović

Filozofski fakultet Sarajevo, Bosna i Hercegovina

Autor u ovome radu daje katak pregled pisanja pojedinih listova iz Sarajeva povodom tri značajna događaja iz 1910. godine. Predstavljene su proglašenje prvog Ustava, posjeta cara Franza Josefa Bosni i Hercegovini i početak rada prvog Bosanskohercegovačkog sabora. U poređnom analizom objavljenih tekstova iz štampe nastoji se prikazati atmosfera koja je vladala povodom navedenih događaja. Istovremeno, pokušavaju se ustanoviti sličnosti i razlike u predstavljanju tih događaja te na tom osnovu ocijeniti stepen razvoja političke kulture u Bosni i Hercegovini.

Ključne riječi: Bosna i Hercegovina, Ustav, Franz Josef, Sabor, *Hrvatski dnevnik*, *Sarajevski list*, *Večernji sarajevski list*, *Muslimanska sloga*, *Srpska riječ*

Pristup

U "SPOMENU NA 1910. GODINU" kalendar *Bošnjak* za 1911. prethodnu je godinu označio kao "historičku". Stoga je glavni tekst o prethodnoj godini tako i naslovio - *Historička 1910. godina*. Osnovni povod za ovakvo tituliranje godine bila je posjeta cara i kralja Franza Josefa Bosni i Hercegovini. U nastojanju da memorira ovaj značajan događaj, u uvodnom dijelu istaknut je značaj minule 1910. godine, odakle se i rodila želja za očuvanjem sjećanja na nju. Tako je istaknuta "želja, a i dužnost da i u ovoj narodnoj knjizi

zabilježimo 1910. godinu kao historičku godinu u životu Bosne i Hercegovine. Prva posjeta našeg uzvišenog vladara Njeg. Veličanstva Cara i Kralja Franja Josipa u zemlji, napose u Sarajevu i Mostaru, čin je tako visokog historičkog značenja, da se mora ovjekovječiti u slici i opisu i za poznija vremena, da se s koljena na koljena priča u zemlji i narodu o tijem historičkim danima naše domovine”¹

Pogledom u historijske događaje iz navedene godine uviđamo kako je bilo sasvim opravdano nazvati 1910. godinu – historijskom. Za ovakvu tvrdnju postoji više razloga i svaki od njih je, sa stanovišta argumentacijske snage, dovoljno jak da se odupre silama kritike koje ne dijele to mišljenje. Dovoljno je navesti samo tri događaja da bi se potvrdila ova konstatacija. U februaru 1910. godine donesen je Zemaljski statut za Bosnu i Hercegovinu – prvi akt takve vrste u historiji Bosne i Hercegovine, najčešće nazvan i Prvim ustavom Bosne i Hercegovine. Krajem maja i početkom juna, Bosnu i Hercegovinu je posjetio car Franz Josef, jedna od najznačajnijih ličnosti koju je Bosna i Hercegovina imala priliku dočekati ikada u svojoj povijesti. Konačno, sredinom godine počeo je sa radom prvi Bosanskohercegovački sabor – bez obzira na sve opravdane zamjerke koje sugeriraju njegove nedostatke – prvo stvarno narodno predstavništvo u historiji Bosne i Hercegovine. Kako je usmeno kazivanje o ovim događajima rijetko prisutno u svakodnevnom diskursu sadašnje Bosne i Hercegovine, pisani izvori i dalje ostaju prvorazredni izvor za naša saznanja o ovim temama, bilo da te izvore posmatramo kroz prizmu njihove očuvanosti ili historijske vrijednosti.

Štampa iz 1910. godine čini se odličnim izborom za sagledavanje stepena razvoja političkog života, političke kulture, ali i za utvrđivanje mogućih modela po kojima se određeni historijski događaji – apsolutno podudarni po vremenu i prostoru dešavanja – različito posmatraju. Stoga je glavni cilj ovoga rada da navedena tri događaja iz 1910. godine predstavi kroz pisanje pojedinih sarajevskih listova – *Hrvatskog dnevnika*, *Sarajevskog lista*, *Večernjeg sarajevskog lista*, *Muslimanske sloge* i *Srpske riječi*.

* * *

¹ *Bošnjak – kalendar za prostu 1911.* 1910. 45.

Početak XX stoljeća štampa je postala potrošna roba, proizvod koji se masovno i svakodnevno kupovao, a u zapadnim – industrijaliziranim zemljama – kao i u svim drugim zemljama – stepen razvijenosti štampe ostao je neposredno zavisan od ekonomskih i socijalnih prilika. Istovremeno, štampa je tada bila jedino stvarno sredstvo kolektivnog informiranja kao i mjerilo stepena razvoja političke kulture. Osnovni razlozi napretka ostvarenog u oblasti štampe, u odnosu na prethodni period, mogli bi se svrstati u nekoliko grupa: širenje obrazovanja i obavezno školovanje, demokratizacija političkog života, rastuća urbanizacija, razvoj prijevoznih sredstava i telegrafskih veza te time i širenje informativnog polja novina kao i prateće povećanje broja čitalaca.²

Svaku od navedenih grupa moguće je pratiti i na primjeru Bosne i Hercegovine. U uslovima političkog života, formiranog nakon okupacije Bosne i Hercegovine 1878. godine, počeo se razvijati i javni politički život povećanjem broja listova koji su izlazili u Bosni i Hercegovini krajem XIX i početkom XX stoljeća. Tako je krajem 1905. godine u Bosni i Hercegovini izlazilo 19 različitih listova (1 zvanični, 7 političkih, 5 književnih, 2 naučna i 4 vjerska) čiji je ukupni tiraž iznosio 20.292 primjerka sa preko 16.000 pretplatnika, od čega je nešto više od 9.000 bilo iz Bosne i Hercegovine, a ostatak se odnosio na druge dijelove Monarhije.³

Navedeni podaci slikovito pokazuju početak i pravce razvitka javnog političkog života te ukazuju na stepen politizacije građanstva kao što sugeriraju i mogući zaključak o tadašnjim političkim prilikama u Bosni i Hercegovini, gdje je krajem 1906. odobren, a 2. marta 1907. godine proglašen novi Zakon o štampi po kome je za izdavanje lista bila potrebna prijava vlastima osam dana prije izlaska prvog broja. Donošenje ovog zakona, prema ocjeni tadašnje štampe, nije u potpunosti donijelo i slobodu štampe, ali je značajno naglasiti da su ovim zakonom bile ukinute do tada važeće “tzv. četiri riječi (preventivna cenzura političke oblasti)”, što se može razumjeti kao napredak u procesu demokratizacije političkog života.⁴ Uz ove podatke, važno je naglasiti kako povećanje broja listova vremenski koincidira sa formiranjem i početkom djelovanja političkih stranaka u Bosni i Hercegovini, iako te novoformirane poli-

---

² Alber P. 1998. 55-56.

³ Imamović M. 2007. 165. Za usporedbu vrijedilo bi pogledati detaljan pregled razvoja štampe u Bosni i Hercegovini u 19. stoljeću od autora Todora Kruševca. Kruševac T. 1978.

⁴ Imamović M. 2007. 165.

tičke stranke tada nisu imale mogućnost kandidiranja za neko predstavničko tijelo s obzirom na neriješen državno-pravni položaj zemlje. Ove praznine u političkom djelovanju dobile su najavu rješenja kroz tekst Carskog pisma kojim je proglašena aneksija Bosne i Hercegovine 6. oktobra 1908. godine, što je bila i zvanična najava da će zemlja dobiti ustav kako se i desilo u februaru 1910. godine.

Hrvatski dnevnik

Hrvatski dnevnik pokrenut je u Sarajevu 1906. godine sa jasnom namjerom da promovira interese bosanskohercegovačkih Hrvata. U naslovnom tekstu prvog broja istaknuti su ciljevi i sredstva koje je ovaj list namjeravao provoditi kako bi se ispunila njegova društveno-politička uloga.⁵ Konačni cilj djelovanja *Hrvatskog dnevnika* pobliže je analiziran u nešto ekstenzivnijem tekstu objavljenom nakon predstavljanja Programa. Osnovni zadatak bio je da “radeći rame uz rame sa onim pojedincima i onim novinama, koje su i do sada junački vršili svoju dužnost – tu misao potkrepljujemo, da Hrvatstvo u Bosni, koje tek tinja kao iskra pod pepelom, potpalimo novim žarom rodoljublja,

---

⁵ “Naš cilj, naša sredstva

Program:

1. Buditi, njegovati i širiti u Bosni i Hercegovini i u drugim hrvatskim pokrajinama pravu, čistu hrvatsku svijest, bez natruhe strančarstva i osobnosti.
2. Poticati narod na čistoću čudoregja, na živu vjeru, načeličan značaj, na poštovanje i obranu svojih narodnih svetinja i pravica, na rad na političkom, gospodarskom, socijalnom i kulturnom polju.
3. Upoznavati Bosnu s Bosnom, to jest, upoznavati Bošnjake megjusobno, najviše raznim vijestima i dopisima iz svih krajeva Bosne, a spominjući često prošlost njezinu i drugih hrvatskih zemalja - podizati time rodoljubna čuvstva naroda.
4. Upoznavati Bosnu s drugim, osobito slavenskim stranama svijeta, a odatle crpsti za narod ono, što je poučno i korisno. Tako isto upoznavati tugji svijet sa Bosnom, koja je još mnogima terra incognita.
5. Uzgajati u narodu osjećaj istine i prave, ljepote i uzajamne ljubavi.
6. Pratiti i potpomagati dobar rad svih Hrvata, ma gdje oni bili.
7. Ne baviti se specijalno vjerskim pitanjima, ali pošto su Hrvati velikom većinom katolici, stajati na stanovištu naše vjere i odbijati svaki napadaj na istu.
8. U druge vjeroispovijesti na dirati, te njihove sljedbenike smatrati i paziti uvijek kao svoju braću po krvi”. *Hrvatski dnevnik*, God. I, br. 1, Sarajevo: 2. siječnja 1906, 1.

kako bi buknila silnim plamom, iz kojega će kao bajna ptica feniks uskrsnuti: hrvatska Bosna”⁶

U svom viđenju tri najznačajnija događaja u prvoj polovini 1910. godine, koji su predmet ove analize, *Hrvatski dnevnik* je djelovao u skladu sa već nekoliko godina ranije postavljenim Programom. Kada je proglašen bosansko-hercegovački Ustav, prva vijest koja je objavljena u *Hrvatskom dnevniku* (*Proglašenje Ustava*) u kratkim crtama je predstavila vladajuće raspoloženje nakon višemjesečnog iščekivanja odluke čije je donošenje moralo pričekati na jako teško postignut politički sporazum između Beča i Budimpešte, s jedne, i razrješenje političkih nesuglasica u Bosni i Hercegovini, s druge strane. Uočljivo je zapažanje ovog lista kako čin proglašenja Ustava nije izazvao veselje i radost na način kako se očekivalo, odnosno kako je to bilo u drugim zemljama istim povodom (Francuska, Austrija, Njemačka, Hrvatska). Osim “malo živahnijeg razgovora”, svečano proglašenje Ustava u Sarajevu bilo je ispraćeno “nekom čudnovatom apatijom u širim krugovima”. Kao zaključna misao ustvrđeno je da oduševljenju i uzbuđenju nije bilo ni traga. Naravno, nije propuštena prilika da se naglasi uloga štampe, uključujući i *Hrvatski dnevnik*, koja je svjedočila potrebu donošenja Ustava dižući svoj glas za to.⁷

Iznesena tvrdnja kako je proglašenje Ustava u Bosni i Hercegovini naišlo na sasvim drugi teren u odnosu na druge zemlje, osim negativnih konotacija, imala je i svoje pozitivne strane. Za razliku od prevelikih nadanja i razočarenja na primjerima proglašenja ustava u drugim zemljama, za Bosnu i Hercegovinu je konstatirano kako ograničena ustavna rješenja neće u konačnici rezultirati prevelikim razočarenjima budući da ni nadanja iskazana u prvim reakcijama nisu bila prevelika.⁸ Uvodne komentare o novom ustavu prate detaljni opisi ceremonijala proglašenja Ustava u zgradi Zemaljske vlade. Među prisutnima povodom ovog čina zabilježeni su vjerski velikodostojnici svih konfesija, komandni kadar vojnih trupa u Bosni i Hercegovini, vršioци civilnih funkcija, predstavnici pojedinih političkih, privrednih i kulturnih ustanova, predstavnici medija, ugledne ličnosti javnog života i drugi. Nakon zemaljskog poglavara Marijana Varešanina koji je u 12 sati pročitao carsko Rješenje o uvođenju ustavnih uredbi, prisutnima se obratio i civilni adlatus baron Benko koji je,

⁶ *Isto*.

⁷ *Hrvatski dnevnik*, God. V, br. 41, Sarajevo: 21. veljače 1910, 1.

⁸ *Isto*, 2.

osim čestitanja Bosni i Hercegovini na Ustavu, predstavio sadržaj ustavnih zakona. Ceremonijal svečanog proglašenja Ustava bio je ispraćen ispaljivanjem hitaca sa sarajevske tvrđave, zvonjavom zvona sarajevske katedrale te sviranjem carevke.⁹ Zanimljivom informacijom čini se kratka vijest o aktivnostima Socijaldemokratske stranke (SDS). Naime, u tekstu pod naslovom *Prve blagodeti ustava*, prenesena je vijest o želji da se organizira javna skupšina ove stranke na kojoj bi se tražilo jednako i sveopće pravo glasa. No, to je onemogućeno budući da je skupština bila zabranjena. Sarkastična zaključna misao iznesena u ovoj kratkoj vijesti sugerira kako je “početak ustavan”.¹⁰

Kao ni drugoj štampi, tako ni *Hrvatskom dnevniku* nije nedostajalo satire. Najzanimljivijom se čini priča donesena u rubrici *Podlistak*. U ovoj je rubrici, naime, objavljena priča *Ženidba gospodina Ustava i gospođice Hercigbosne*. Ukratko prepričana, satira govori o ljubavi između “mladog gospodina Ustava i gospođice Hercigbosne” koji imaju zajedničke staratelje, bračni par - gospodin Beč i gospođa Budimpešta, koji su, i pored vlastitih bračnih nesuglasica, odlučili spojiti dvoje mladih (Prilog 1).¹¹

Drugi događaj značajan za ovu analizu bila je posjeta cara Franza Josefa Bosni i Hercegovini. U svečano oslikanoj naslovnoj stranici sa nacionalnim bojama uz pjesmu dobrodošlice, *Hrvatski dnevnik* šalje “Pozdrav hrvatskom našem kralju Franji Josipu I”.¹² Poseban tekst posvećen dolasku Franza Josefa u Bosnu i Hercegovinu (*Njegovo Veličanstvo hrvatski kralj u Bosni*) odiše oduševljenjem zbog carske posjete koja je na ovom mjestu opisana sa osobenim nadahnućem. Insistirajući na stalnom isticanju titule “hrvatskog kralja”, tekst govori o višestoljetnom iščekivanju spasitelja za “hrvatski narod” koji treba da donese slobodu u “hrvatske zemlje”. Iz cjelokupnog teksta moguće je zaključiti kako je osnovni motiv karakteriziranje Bosne i Hercegovine kao “vjekovne hrvatske zemlje”, koju u veličanstvenom pohodu obilazi “hrvatski kralj”. Pored osnovne vijesti, objavljen je i cjelokupni itinerar carskoga putovanja sa svim

⁹ *Isto*.

¹⁰ *Isto*. Nekoliko dana kasnije je prenesena i telegrafska vijest o pisanju francuskog *Le Tempsa* koji je, govoreći o donošenju Bosanskohercegovačkog ustava zaključio kako je ustav toliko liberalan koliko si mogu poželjeti stanovnici anektiranih zemalja. *Hrvatski dnevnik*, God. V, br. 53, Sarajevo: 7. ožujak 1910, 3.

¹¹ *Hrvatski dnevnik*, God. V, br. 45, Sarajevo: 25. veljača 1910, 1-2.

¹² *Isto*, br. 121, Sarajevo: 30. svibnja 1910, 1.

detaljima.¹³ U nastojanju da u građenju priče o dobrodošlici “hrvatskom kralju” ostane maksimalno uvjerljiv, objavljen je i manji, ali polemički tekst (*Zar smo u Madžarskoj?*) koji je usmjeren protiv “Šerifovaca” (Šerif Arnautović, op. a) i njihovog djelovanja u okviru priprema za dekoraciju grada.¹⁴ Na kraju teksta upućen je poziv da se “naš kralj” dočeka “našim zastavama” kako bi se pokazala snaga “Hrvata katolika” te kako grad ne bi izgledao “kao neko provincijsko mjesto u Madžarskoj”.¹⁵

Konačno, treći događaj iz 1910. godine od značaja za našu analizu jeste početak rada Bosanskohercegovačkog sabora. Na dan kada je Sabor počeo sa radom – glavni komentar *Hrvatskog dnevnika* iskazivao je viđenje raspoloženja građana Sarajeva prema ovom činu koji je, u osnovi, označen kao cilj koji se dugo čekao, ali je naznačeno da raspoloženje građana nije na nivou razdražanosti, za razliku od saborskih zastupnika koji sa velikim dostojanstvom prate početak rada Sabora. Naročito markantan, prema ocjeni *Hrvatskog dnevnika*, bio je prvi predsjednik A. Šola koji je bio “kao Špartanac” u trenutku kada je primao ovu dužnost.¹⁶

Posebna vijest bila je informacija o atentatu na Marijana Varešanina, zemaljskog poglavara. Ovaj čin okarakteriziran je kao “strašan prizor” od onih snaga na koje se “oslanjao režim oličen u baronu Pitneru”. Uz detaljne informacije o atentatu, ocijenjeno je kako je čin atentata simbolički debakl Pitnerove politike u zemlji. Nakon detaljnog opisa atentata, prenesene su i osnovne informacije o identitetu atentatora, njegovom statusu te okruženju u kojem se nalazio pred počinjenje ovog nedjela. Konačno, data je i informacija kako će biti održana svečana *Te Deum* misa u znak zahvalnosti što je baron Marijan Varešanin sačuvan od “zločinačke ruke”.¹⁷ Posebno nezadovoljstvo baronom Pitnerom, kako je ocijenjeno, provodiocem Buriánove (Isztván Burián, zemaljski poglavar, op. a.) politike, isticano je u više navrata te se može zaključiti

¹³ *Isto*, 2-5.

¹⁴ Navedena primjedba odnosila se na pripreme za dekoraciju grada kada je, uslijed različitih percepcija careve posjete, isticano nastojanje za različite dekoracije grada sa ili bez “nacionalnih” simbola. O navedenom problemu bit će riječi i u nastavku teksta i odnosu *Srpske riječi* prema istom pitanju.

¹⁵ *Hrvatski dnevnik*, br. 121, 5.

¹⁶ *Hrvatski dnevnik*, God. V, br. 135, Sarajevo: 16. lipnja 1910, 1.

¹⁷ *Isto*, 2.

kako iz svakog od ovih tekstova isijava nezadovoljstvo mađarskim utjecajem na kretanja u zemlji. Taksativno pobrojavanje Pitnerovih “grijeha” objavljeno je u tekstu (*Barun Pitner proti hrvatskom narodu*) kojim je napravljen osvrt na posjetu cara Franza Josefa Bosni i Hercegovini. Sav bijes *Hrvatskog dnevnika* iznesen je u nekoliko tačaka koje na najbolji način predstavljaju stav ovog lista prema Bosni i prema pojedinim nosiocima austro-ugarske vlasti, koji su, prema ocjeni lista, podigli stijenu “između vladara i njegovih Hrvata”.¹⁸ Ostatak teksta u novinama prati naslov koji je također znatno antimadžarski intoniran sa naslovom (*Madžarizacija u Bosni*). Osnovna poruka teksta je poziv na bojkot djelovanja “mađarskog zemaljskog obrtnog društva” koje stipendira mlade zanatlije i obrtnike. Revoltiranost ovom djelatnošću kulminira izrazima nade da se među bosanskohercegovačkim “Hrvatima neće naći niti jedan tvor, koji bi se prodao za Judinu potporu mađarskih špekulanata”.¹⁹

Sarajevski list i Večernji sarajevski list

Ostajući na tragu objavljivanja zvaničnih informacija, u skladu sa svojom ulogom, *Sarajevski list* je objavio Previšnje rješenje od 17. februara 1910. godine o uvođenju ustavnih uredbi. Pored objavljivanja kompletnog teksta carskog rješenja, objavljen je i cijeli tekst Ustava sa ustavnim zakonima u ćirilicom i latiničnom izdanju.²⁰ Proglašenje Ustava i ustavnih zakona u *Večernjem sa-*

¹⁸ “Nema Hrvata u Bosni! Takova je izdana zapovijed na zemaljskoj vladi. Vladar ne smije da čuje hrvatsku riječ, ne smije da sazna za hrvatske želje, ne smije da vidi hrvatski znak!

Barun Pitner je zapriječio, da nadbiskup Stadler u svom poklonstvenom pozdravu označi ove zemlje hrvatskim zemljama i naš narod hrvatskim narodom.

Barun Pitner je zabranio da naši nar. zastupnici i predstavnici hrvatski društava dogju pred kralja kao Hrvati.

Barun Pitner je odredio, da hrvatska deputacija ne smije ni pod koju cijenu iznositi pred kralja smjernu molbu, da se Bosna sjedini sa Hrvatskom.

Barun Pitner, kao šef administrative zapovjedio je, da se imadu hrvatskoj djeci, koja će defilirati pred Nj. Veličanstvom, poskidati hrvatske vrpce.

Barun Pitner skupio je na dvorskom objedu svu silu Srba i muslimana srbofila, a nije dopustio, da bude pozvan bar jedan Hrvat – svjetovnjak (dr. Mandić bio je pozvan u svojstvu podnačelnika), pače ni predsjednik svečanostnog odbora”. *Isto*, br. 152, Sarajevo: 6. lipnja 1910, 1.

¹⁹ *Isto*.

²⁰ *Sarajevski list*, XXXIII, br. 45, Sarajevo, 9. februara 1910, 1. U broju od 19. februara *Sarajevski list* je u rubrici Nezvanično najavio za naredni dan program ceremonijala proglašenja

rajevskom listu popraćeno je tekstom koji, uz detaljnije analiziranje ključnih aspekata novoproglašanih zakonskih rješenja, nema velikih komentara niti zaključaka osim tvrdnje da zakonska rješenja treba da budu podsticaji “svestranog napretka do čega treba da nam je svjema u prvom redu ponajviše stalo”.²¹ Ali, već nekoliko dana nakon proglašenja Ustava i nakon što se o tome dosta komentiralo u dnevnoj štampi, objavljeni tekst (*Kritikovanje ustava* iznosi kritike ustavnih rješenja. Uzimajući poziciju ustavobranitelja, *Večernji sarajevski list* kritičarima Ustava prigovara što u svojim tekstovima, osim loših ustavnih rješenja i negativnog diskursa o Ustavu, ne nude modele kako da se ustavna pozicija poboljša te kako bi trebao izgledati bolji ustav u odnosu na postojeći, a koji bi, sa druge strane, opet uvažio stanje političkog razvitka i socijalno-konfesionalnu sliku društva koja je preslikana na kurijalni izborni sistem. Osim navedenog, pitanje ograničenja u Poslovnom redu Sabora više je posmatrano kroz prizmu pozitivnih tendencija koje takva rješenja mogu imati na rad Sabora. Pozivajući se na “kolijevku parlamentarizma”, poređenjem Poslovnog reda sa načinom odvijanja parlamentarnog života u Engleskoj, potcrтана je pozitivna uloga koju pojedina ograničenja mogu imati na razvoj parlamentarizma uopće.²² Konačno, poentirano je tvrdnjom kako je dosadašnje parlamentarno iskustvo pokazalo da su ograničenja ove vrste imala pozitivan odjek na razvoj parlamentarizma.²³

Ustava u zgradi Zemaljske vlade. *Isto*, br. 43, 19. februara/6. februara 1910, 1. S druge strane, *Sarajevski večernji list* je vijest o sankcioniranju Ustava objavio 18. februara 1910. godine bez ikakvih komentara prenoseći samo popis ustavnih zakona za Bosnu i Hercegovinu. *Večernji sarajevski list*, I, br. 42, 18. februara/5. februara 1910, 1. Dva dana kasnije, kada je objavljena detaljna vijest o ceremoniji proglašenja Ustava za Bosnu i Hercegovinu, navedeno je kako će se taj dan, nedjelja 20. februara, ubrojati u historijske dane za Bosnu i Hercegovinu, a sunce koje je taj dan «blago sijalo, nagovijestilo nam je svjetlost, koja se iz Previšnje sankcionisanih ustavnih zakona razasipa nad budućnošću našega javnoga života [...]». *Isto*, br. 44, 21. februara/8. februara 1910, 1.

²¹ *Isto*, br. 47, 23. februar 1910, 1.

²² “No dosta je da se pozovemo na donju kuću engleskog parlamenta, toga uzora svijeh parlamenata, gdje je izvanredno oštra disciplina odavno uvriježena. Pa ipak se u tom obziru engleski parlamentarci veoma malo tuže na svoj poslovni red, koji im nimalo ne smeta u radu, nimalo ih ne sputava u njihovoj slobodi [...] Ta poslovni red se doista na uvagja za to, da sprečava parlamentaran rad, nego naprotiv da ga podupire u radu, pa što je strožiji u toliko bolje odgovara svojoj svrsi”. *Isto*, I, br. 55, Sarajevo: 4. marta 1910, 1.

²³ *Isto*.

U čast dolaska Franza Josefa u Bosnu i Hercegovinu, naslovne stranice *Sarajevskog lista* i *Večernjeg sarajevskog lista* na svečano štampanoj naslovnoj stranici objavile su carevu sliku u okviru od crvene i žute boje koje su simbolički predstavljale zastavu Bosne i Hercegovine. Odabir ovih boja nikako se ne može smatrati slučajnim budući da su nastojanja austro-ugarske administracije tokom perioda 1878-1918. i u pogledu zemaljskih simbola bila usmjerena u pravcu davanja adekvatnih obilježja Bosni i Hercegovini kako bi se time potisnule hrvatske i srpske trobojke, a zemaljski simboli su služili i u svrhu afirmacije bosanske nacije.²⁴

Razdragani tekst dobrodošlice caru Franzu Josefu (*Dobro nam došao!*), čiji se dolazak u Bosnu i Hercegovinu poredi sa preporodom koji je njegova vlast donijela Bosni i Hercegovini, prate izrazi emotivnog oduševljenja. Drhtaj “mile groznice, oduševljenja i uzbugjenja” najplastičnije je opisan na primjeru raspoloženja u glavnom zemaljskom gradu Sarajevu.²⁵ Istim povodom (*Slavi Carevoj. Uz dolazak Njegova Veličanstva u Bosnu i Hercegovinu*) objavljena je pjesma dobrodošlice od Tugomira Alaupovića.²⁶ Radost iskazana u ovim tekstovima svojim inkluzivnim tonom sugerira kako je posjeta cara Franza Josefa doživljavana kao posjeta Bosni i Hercegovini kao sastavnom i “najmlađem” dijelu Monarhije.

Detaljno opisujući carsko proputovanje kroz Bosnu i Hercegovinu, od ulaska u Bosanskom Brodu do dolaska u Visoko i prenoseći sve značajnije događaje toga putovanja – doček, održane govore i izraze zahvalnosti, *Sarajevski list* je započeo priču o carevom boravku u Bosni i Hercegovini (*Dolazak Njeg. Veličanstva Cara i kralja Franja Josipa u Bosnu*).²⁷ Nastavljajući u istom tonu zadovoljstva, slijedi razdragani opis aktivnosti oko uređenja i dekoracije grada povodom carevog dolaska. Glavna misao koja se provlači kroz cijeli tekst

²⁴ Filipović E. O. 2008. 103-126.

²⁵ “Sarajevo slavi danas svoj najuzvišeniji dan u svojem preporodu, jer poslije nekoliko vijekova dočekuje i prima svoga oca, svoga vladara, svoga Cara i Gospodara na svoja njedra, pa Mu pruža najtopliju dobrodošlicu: puno srce ljubavi i sinovlje privrženosti, punu poštu od onoga neizmjernoga slavija, sa kojim sva carevina i kraljevina naša, sa kojim vaskoliki svijet slavi i hvali velikoga Cara-kralja Franja Josipa I. I slavopoji mu slavu i hvalu do neba”. *Večernji sarajevski list*, I, br. 127, 30 maja/17. maja 1910, 2.

²⁶ *Isto*.

²⁷ *Sarajevski list*, br. 128, Sarajevo: 31. maja/18. maja 1910, 2; O pojedinostima putovanja kroz Bosnu i Hercegovinu vidjeti: Šehić Z. 2009. 203-216.

jeste nemogućnost da se ljepota dekoracije predstavi novinskim člankom. U ovom dijelu teksta naročito su apostrofirane kao uspješne – dekoracije Saborne srpsko-pravoslavne crkve, trgovački dio grada Predimareta gdje se pored zastava ističu vladareve slike i druga vrsta dekoracije koja uljepšava cjelokupni vizuelni dojam. Konačno, tekst zaključuje kako se “opaža neko natjecanje, da je svaka radnja naročito sa izlozima što ljepše okićena. Natpisne ploče na pojedinim radnjama prekrivene su draperijama i okićene barjacima”. Ostali tekstovi u istom broju *Sarajevskog lista* govore o ostatku aktivnosti i dešavanja poduzetih povodom carevog dolaska sa detaljnim prenošenjem pozdravnih govora i obraćanja zvaničnika.²⁸

U vanrednom izdanju *Sarajevskog lista* prenesen je, u rubrici *Zvanično*, tekst Previšnjeg carskog rješenja od 31. maja 1910, kojim je car donio odluku o pomilovanju onih lica koja su u proteklom periodu bila osuđena zbog više krivičnih djela na različite kazne. U grupi pomilovanih našli su se vojni dezertteri osuđeni odlukama Vojnog višeg suda, Garnizonskog suda u Tuzli, zatim lica koja su u proteklom periodu bila osuđena za uvredu Veličanstva ili uvrede “članova Kuće Njegovog carskog i Apostolskog veličanstva”, potom prekršitelji javnog reda i mira, osobe kojima je bila kazna lišavanje slobode “ne više od 2 nedjelje ili na novčanu kaznu ne više od 150K”.²⁹

U redovnom broju *Sarajevskog lista* objavljen je tekst (*Previšnje pomilovanje*) kojim je detaljnije opisano pozitivno iznenađenje Carskom odlukom o pomilovanju koja je predstavljena kao poseban akt carske milosti izražene povodom dolaska u Bosnu i Hercegovinu. Zaključni dio govori kako “[...] ово племенито и премилостиво дјело нашег узвишеног владара биће овјенчано дубоком и вјечитом захвалношћу, а у сиромашним колибама осуђеника полетиће молитве за здравље Његова Величанства Франца Јосифа I и његова свијетла дома, чија слава и хвала остају урезане у срцима свеукупног нашега народа”.³⁰ Već narednog dana, u novom vanrednom izdanju objavljen je carski Patent kojim je zakazano prvo zasjedanje Bosanskohercegovačkog sabora za 15. juni 1910. godine u Sarajevu.³¹

²⁸ *Sarajevski list*, br. 128, Sarajevo: 31. maja/18. maja 1910, 3.

²⁹ *Isto*, br. 129, Sarajevo: 1. juna/19. maja 1910, 1.

³⁰ *Isto*, br. 130, Sarajevo: 1. juna/19. maja 1910, 1.

³¹ *Isto /Zasebno izdanje/*, br. 130, Sarajevo: 2. juna/20. maja 1910, 1.

Kako se carsko putovanje bližilo svome kraju, tako je lagano dolazilo i vrijeme za sumiranje obostranih osjećaja, bosanskohercegovačkih, s jedne, i carevih, s druge strane. Stoga je ponovno, u zasebnom izdanju, objavljeno Vlastoručno carsko pismo adresirano na Marijana Varešanina, datirano u Mostaru na 3. juni, kojim car izražava svoje veselje i zadovoljstvo zbog iskazane dobrodošlice i srdačnog dočeka u Bosni i Hercegovini te naređuje generalu Varešaninu da objavi “cijelom narodu ovih zemalja, koje mogavši da posjetim bijaše za Me radosno zadovoljstvo, Moju zahvalnost na srdačnom dočeku i lojalnom poklonstvu, te da date obnarodovati, da Bosanci i Hercegovci Mome srcu isto tako blizu stoje kao i svi Moji drugi podajnici”.³² Slijedom dugo planiranog programa putovanja koje se približilo svome kraju, objavljena je vijest kako je car Franz Josef napustio Bosnu i Hercegovinu,³³ a ubrzo je prenesena vijest kako je grof Paar telegramom javio Buriánu da je car 4. juna u večernjim satima stigao nazad u Beč nakon posjete Bosni i Hercegovini. Doček na kolodvoru u Beču upriličio je gradonačelnik Beča dr. Neumayer.³⁴

Poslije carskih dana – tekst je kojim se vrši rekapituliranje osjećaja koji su ostavili posebnog traga kod stanovnika Bosne i Hercegovine, ali i kod cara koji je po povratku u Beč izjavio da je “sa puta u novim zemljama veoma zadovoljan“ te da se, bez obzira na duboku starost, “čisto podmladio”. Nadalje je istaknuto zadovoljstvo izraženim patriotizmom kako stanovnika Bosne i Hercegovine, tako i stanovnika Beča koji su cara dočekali po povratku te su se time međusobno povezali. “Pozdrav i doček prijestonice Beča označio je daklen vladar kao dokaz patriotskih čuvstava, a tijekom je vjerno karakterisao ona čuvstva, koja su prijestonicu prožimala za vrijeme boravka vladareva u našoj sredini [...] Patriotizam austrijske prijestonice sjedinio se u te dane sa patriotizmom našim, koji je ovdje slavio velikoga vladara silne monarhije, sa kojom smo se organski spojili. U tome momentu daklen izraženo je naše političko jedinstvo sa monarhijom, a Previšnja ličnost vladareva u našoj sredini dala je tome našem jedinstvu najsnažnije obilježje”.³⁵ Zaključeno je kako “će ovi naši carski dani ostati zabilježeni zlatnijem slovima na listinama povijesti

³² *Isto*, br. 134, Sarajevo: 3. juna/21. maja 1910, 1.

³³ *Isto*, br. 135, Sarajevo: 4. juna/22. maja 1910, 2.

³⁴ *Isto*, br. 136, Sarajevo: 6. juna/24. maja 1910, 1.

³⁵ *Večernji sarajevski list*, br. 138, Sarajevo: 8. juna/26. maja 1910, 1.

Bosne i Hercegovine i za sva vremena slaviti ime našeg velikog vladara Cara i kralja Franja Josipa I³⁶.

U nastavku je objavljen komentar na pisanje *Hrvatskog dnevnika* povodom dolaska cara u Bosnu i Hercegovinu. Prema ocjeni *Sarajevskog večernjeg lista*, *Hrvatski dnevnik* je, prema već uobičajenoj praksi, posjetu cara iskoristio za obračun sa Vladom predbacujući Vladi da se “ogriješila o hrvatski narod cijelim nizom uvreda poštenja”. Ističući kako *Hrvatski dnevnik* pogrešna pitanja adresira na kriva mjesta te kako svojim tekstovima ne odražava ozbiljnost, *Večernji sarajevski list* poručuje da “nije zadaća Vlade, da zemlji nametne ovaj ili onaj politički ili narodnosni karakter, kao god što nije njezina zadaća, da je ovog ili onog karaktera liši. Već se njezina zadaća jedino u tome sastoji, da upravlja zemljom po državnom pravu i po zakonu, a na opšti interes stanovništva. A nije vlada za to tu, da stvara narodnost, već narodnost stvara samu sebe. Isto tako nije posao vlade, kao takove, ni narodnosne ideale podupirati niti ih tlačiti³⁷. Nadalje je u tekstu iskazano uvjerenje kako će formiranje Bosanskohercegovačkog sabora biti prava prilika i mjesto na kojem će se moći zastupati “narodni interesi”³⁸.

Ovakva vrsta debate između pojedinih listova nije bila izdvojen slučaj. Naime, ubrzo je objavljen još jedan tekst kojim se nastavlja polemički ton sarajevskih medija. Sa naslovom *Bijes “Hrv. Dnevnika”* otvorena je nova debata sa ovim listom koji, prema ocjeni *Sarajevskog večernjeg lista*, usred zadovoljstva koje vlada zbog minule carske posjete, ističe svoje nezadovoljstvo predviđajući moguće saborsko koaliranje i stvaranje “vladine većine” u kojoj bi svoje mjesto našli i dotadašnji opozicionari radu Zemaljske vlade. Ističući kako očekuje da se prozvani sami “razračunaju sa Hrv. Dnevnikom”, kao zaključna misao naznačeno je da je ovakvo ponašanje “dosta žalosno i neka mu (*Hrvatskom dnevniku*, op.a) je na čast i slavu. Niko mu neće na tome zavidjeti³⁹. Iako ne direktno, debata sa *Hrvatskim dnevnikom* nastavljena je i narednih dana. Bez navođenja na koga se konkretno odnosi (“nekoji ovd. listovi”) *Večernji sarajevski list* napade na Zemaljsku vladu posmatra kroz prizmu sistematične

---

³⁶ Isto.

³⁷ Isto.

³⁸ Isto.

³⁹ Isto, br. 140, Sarajevo: 10. juna/28. maja 1910, 1.

i organizirane hajke “na šefa političke uprave, predstojnika odjelenja barona Pitnera, kojem se pripisuje povrh svega toga, da je on vinovnik svijeh političkih mjera zemaljske vlade”. Jasno je da je u ovom slučaju riječ o *Hrvatskom dnevniku*, a *Večernji sarajevski list* žali što jedna “zabluda po javnost i čitalačku publiku” postaje toliko prisutna pa “se pojedine zvanične osobe upotrebljuju za metu ispadima”. Istovremeno, ovaj list žali što kritika, na koju inače svi imaju pravo, u ovom slučaju “prima na se oblike jedne osobne mržnje”.⁴⁰ U istom broju, najavljen je i početak rada Sabora.

Ističući zadovoljstvo zbog činjenice da se početkom rada Sabora faktički počinje provoditi “najvidniji predstavnik naših ustavnih uredaba”, naslovni tekst (*Naš prvi sabor*) izražava nadanja da će početak rada ove institucije obilježiti promicanje ideja i želja stanovništva Bosne i Hercegovine. Naglašena je težina posla koji pred Saborom stoji, ali je i ukazano na svetost dužnosti koju su saborski zastupnici preuzeli na sebe. Precizirajući kako je Bosanskohercegovački sabor rezultat časnih carskih obećanja iz 1908. godine, *Sarajevski večernji list* izražava nadanje da će se Sabor pokazati “dostojnim toga Previšnjeg carskog dara”. Stoga ovaj list pozdravlja “naš prvi sabor patriotičnom radošću i pouzdanjem u našu lijepu budućnost”.⁴¹ U nastavku teksta objavljena su imena sabornika, a kao posljednja vijest pristigla pri zaključenju ovog broja, objavljena je i informacija o atentatu na barona Varešanina.⁴² Ubrzo je objavljeno pismo zahvalnosti Marijana Varešanina za podršku koju je dobio nakon atentata. Varešanin je ovu dobrotu okarakterizirao kao “dokaze prijateljstva” koji će za njega biti “najponosnije i najljepše uspomene”.⁴³ Konačno, *Večernji sarajevski list* nastavio je redovno izvještavanje o radu sabora u narednim brojevima kada su objavljeni i Stenografski izvještaji sa sjednica Sabora Bosne i Hercegovine.⁴⁴

⁴⁰ *Isto*, br. 142, Sarajevo: 12. juna/30. maja 1910, 1.

⁴¹ *Isto*, br. 144, Sarajevo: 15. juna/2 juna 1910, 1-2.

⁴² *Isto*, 3.

⁴³ *Isto*, br. 146, Sarajevo: 17. juna/4 juna 1910, 1.

⁴⁴ *Isto*, br. 148, Sarajevo: 21. juna/8 juna 1910, Dodatak 148. broju .

Muslimanska sloga

“Glasilo bosanskohercegovačkih muslimana”, kako je samu sebe nazivala, *Muslimanska sloga* je događajima iz 1910. godine pristupila kao novopokrenuti list budući da je 1910. bila prva godina izlaza ovoga lista. Već je sa prvim tekstom povodom sankcije Ustava (*Ustav sankcioniran. Njegovo Veličanstvo je danas ustavnim zakonima za Bosnu i Hercegovinu podijelilo Previšnju sankciju*) najavio da će jedna od čestih tema na ovim stranicama biti i agrarno pitanje. Osim informacije o datumu i mjestu proglašenja Ustava te činjenice da će navedenom svečanom datumu prisustvovati sve značajnije ličnosti javnog života u Bosni i Hercegovini, ostatak informacije nudi dodatna pojašnjena u vezi sa najznačajnijim pitanjem o kojem su muslimanski političari raspravljali – agrarnom pitanju.⁴⁵

U narednim brojevima, osim osnovnih informacija da se proglašenje Ustava dogodilo, jasno se agitira kod muslimana na složnost kada su u pitanju ključna društveno-politička pitanja. Glavni tekst petog broja (*Složimo se!*) poziva muslimane na jedinstven stav u ključnim političkim i društvenim pitanjima, a zatim slijedi informacija o svečanosti upriličenoj povodom proglašenja Ustava za Bosnu i Hercegovinu (*Svečano proglašenje manifesta o uvođenju ustavnih zakona*). Bez značajnijih komentara o činu proglašenja, prenesene su informacije o dotadašnjim aktivnostima poduzetim u vezi sa proglašenjem Ustava uključujući i detaljan opis ceremonije koja je završila svečano budući da su “svi prisutni oduševljeno klicali vladaru i na koncu otpjevali carevku”.⁴⁶

Sa stanovišta opozicionog držanja prema Muslimanskoj narodnoj organizaciji (MNO) i njihovom viđenju aktuelnih političkih pitanja, pa prema tome i zbog želje da se u javnom prostoru izbori za komadić “prava na javnost”, u narednim brojevima *Muslimanske sloge* primjetan je dosta oštar kurs prema navedenoj stranci, Zemaljskoj vladi, novom ustavu ili bilo kome ko bi bio predstavnik organa austro-ugarske vlasti u Bosni i Hercegovini. Tako se

⁴⁵ “U isto vrijeme sa proglašenjem ustava ukidaju se sva **podijeljena privilegija ta riješenje kmetских odnošaja** i donosi zakonska osnova zemaljske vlade u saboru **za fakultativno** riješenje kmetских odnošaja.

Dakle riješenje kmetских odnošaja ne će biti **prisilno**, pa to i sam sabor **jednoglasno** zaključio. **Takova zakonska osnova** – po našim informacijama sa najmjerodavnije strane – **ne će nikada dobiti potrebne sankcije**”. (Markirani dijelovi navedeni prema originalu, op.a) *Muslimanska sloga*, god. I, br. 5, Sarajevo: 18. februara 1910, 1.

⁴⁶ *Isto*, br. 6, Sarajevo: 22. februara 1910, 1-2.

u narednih nekoliko brojeva može pratiti dosta kritički intoniran stav prema ustavnim uredbama sa prizvukom htijenja da se *Muslimanska sloga* bori za “narodna prava”. (“*Ustavne uredbe*”) – U ovom tekstu primjetna je razočaranost ustavnim rješenjima budući da, prema ocjeni ovog lista, ova rješenja nisu odraz ranije datih obećanja, a pogotovo nisu odraz ranije iznesenih želja. “Sad nakon proglašenja ustava vidimo, da nijedno od ovih obećanja nije ispunjeno. Bosna i Hercegovina su dobili nešto, što se u zvaničnom listu nazivlje zemaljskim ustavom, nu što po svom sadržaju nema nikakve sličnosti s onim, što se u prosvijećenom svijetu ustavom nazivlje. Ko je samo pročitao prvi odsjek §-a 1. toga “zemaljskog ustava”, taj se morao u čudu upitati: zar ima ljudi, koji su ovome mogli dati ime ustava?! Vrhovni nadzor c. i kr. zajedničkog ministarstva nad Bosnom i Hercegovinom i ustav dva su tako oprečna pojma, da o njima u isto doba ne može biti ni govora”.⁴⁷ Primjetno je, dakle, da se *Muslimanska sloga* čvrsto drži stava da se ovom aktu osporava pravo nazivanja ustavom, a takav ton bio je nastavljen i u narednim brojevima.

Navedeni tekst također podsjeća da o “samoupravi Bosne i Hercegovine, o kojoj se je sa zvanične strane dosele toliko govorilo, nema ni spomena”. Još je zaključeno kako je ovaj zakon u tom pogledu “korak natrag” za Bosnu i Hercegovinu te kako je Bosna i Hercegovina ovim rješenjima u pogledu pravnog položaja oborena “na stepen tugje kolonije”. Ocjena svih ustavnih zakona nadalje ide u pravcu koji sugerira kako se u ovom slučaju sastavljač “bavio dosele sakupljanjem ustavno-apsolutističkih antikviteta, pa da je naš zemaljski statut neuspjela njegova zbirka tih antikviteta”. Konačno je data ocjena kako je Bosna i Hercegovina ovim rješenjima ostala jedini komadić zemlje na evropskom kontinentu na kome u punom jeku još vlada apsolutizam.⁴⁸

U nastavku kritike ustavnih rješenja, pozivajući se na tekst Previšnjeg carskog pisma iz 1908. godine, ukazano je na značaj zaštite interesa, pri čemu je naglašeno kako je zemljišni posjed osnovni interes zajednice koju je *Muslimanska sloga*, u vlastitoj vizuri svoje uloge, predstavljala.⁴⁹ Interes koji se na-

⁴⁷ *Isto*, br. 7, Sarajevo: 25. februara 1910, 1.

⁴⁸ *Isto*.

⁴⁹ “Naš zemaljski posjed izvor je naše privredne snage, i dok je u našim rukama, dotle su Bosna i Hercegovina naša prava domovina, zemlja nas veže za ovu grudnu zemlje. U Austriji i Ugarskoj, odakle su nam gornje riječi upravljene, vazda su bili dovoljno čuvani interesi zemaljskih posjednika, a i danas se čuvaju. Naročito veliki posjed i u Austriji i u Ugarskoj imade

vodi u ovom slučaju jeste nastojanje da se pri podjeli mandata pažnja ne obraća samo na broj stanovništva. Dalja argumentacija izvedena je iz pretpostavke privredne snage koja je “kod nas – barem nas muslimana – za zakonodavca bio posve neobičan momenat”. Istovremeno, naglašeno je kako bi se pravedno zastupanje svih interesa u Saboru postiglo “dostojnim zastupanjem”.⁵⁰ Stav o potrebi dostojnog zastupanja dalje je argumentiran raspodjelom mandata za viriliste ističući i na tom mjestu nepravednu podjelu.⁵¹ Konačno, zaključeno je kako će u cjelokupnom broju imati “muslimani – premda privredno najjači elemenat – 29 od 92 člana, dakle ni čitavu trećinu tako, da ne će moći biti zaštićeni ni u onim rijetkim slučajevima, gdje se budu za zaključak sabora tražile dvije trećine glasova”.⁵²

Ostajući na tragu agrarnog pitanja kao ključnog za muslimane, *Muslimanska sloga* je svaku vijest koja je bila vezana za ovu problematiku postavila u fokus svoga interesovanja. Tako je objavljeno carsko pismo kojim se nalaže formiranje zakonskog projekta za agrarno pitanje koje će biti rješavano tako “da državno zajamčeni svojevoljni otkup kmetova odsada budu sprovagjani isključivo od naročito za to izaslanih vladinih organa za upotrebu zemaljskih sredstava”.⁵³ Na tragu ranijih kritika prema ustavnim rješenjima u pogledu karaktera Ustava i raspodjele mandata, nastavljeno je kritiziranje Ustava i u pogledu zaštite kolektivnih i individualnih vjerskih prava i sloboda. Stoga je pod istim naslovom (“*Ustavne uredbe*”) objavljen novi tekst koji kritizira ustavna rješenja, ovaj put u slučaju zaštite vjerskih prava i sloboda pozivajući se na ne-

---

vrlo veliki upliv na državne poslove”. *Isto*, br. 9, Sarajevo: 4. marta 1910, 1.

⁵⁰ “Bosna i Hercegovina su zemlje, koje većim dijelom žive od poljoprivrede, pa je posve naravno, da u njima zemaljski posjed mora igrati najveću ulogu. To je u Bosni i Hercegovini vazda bilo, pa bi trebalo da i odsele ostanu”. *Isto*.

⁵¹ “Uza sve to su tvorci našega “ustavnog štatuta” našli za vrijedno, da jednom staležu, koji imade u čitavoj Bosni i Hercegovini svega dvadeset i šest pripadnika, dadnu jednog virilnog zastupnika – mislimo na predsjednika advokatske komore – dok svi zemaljski posjednici, kojih po statistici od godine 1895. imade preko 27.000, nijesu zavrijedili da dobiju makar jednog virilnog predstavnika u zemaljskom saboru. Advokati, od kojih veći dio napuni kesu i putuje natrag, odakle je i došao, i koje ovamo nije doveo patriotizam ni ljubav za širenje kulture, zaslužuju jedan virilni glas u saboru, a posjednici, koji su stotine godina ovu zemlju krvlju natapali, nijesu dostojni toga. Zar je to načelo zastupanja pravednih interesa!” *Isto*.

⁵² *Isto*.

⁵³ *Isto*, br. 11, Sarajevo: 11. marta 1910, 1.

prijatno iskustvo iz skorije prošlosti kada se ovo pravo nije poštovalo. S tim u vezi naglašeno je kako bi bilo najnužnije da se pitanje interkonfesionalnih odnosa riješi zakonskim sredstvima «onako kako pravda i moderni duh nalaže».⁵⁴

Drugi događaj koji je predmet ove analize, posjeta Franza Josefa Bosni i Hercegovini, na primjeru *Muslimanske sloge* pokazuje zadovoljstvo i ushićenost zbog tog događaja. *Dobro nam došao!* – naslov je dobrodošlice povodom carevog dolaska u Bosnu i Hercegovinu sa ocjenom kako je ova vijest “obradovala sve stanovnike Bosne i Hercegovine bez razlike staleža i vjere”. U posebnom tonu je naglašena radost zbog posjete cara koji je za “muslimanski elemenat koji se ovdje stisnuo na periferiji izmeggju zapadnog i istočnog svijeta s neopisivim veseljem očekivao (je) visoki posjet svoga vladara, toga jedinog i moćnog zaštitnika svojih prava i vjere”. Na kraju je istaknuta lojalnost muslimana prema vladaru u čije su se pravedne vladarske epitete više puta osvjedočili.⁵⁵ U istom broju, detaljno je informirano o carevoj pratnji sa svim pojedinostima vezanim za ovu posjetu.⁵⁶

Sumirajući rezultate izbora koji su odredili sastav Bosanskohercegovačkog sabora, *Muslimanska sloga* je iskazala veliko nezadovoljstvo izbornim rezultatima gdje je nezadovoljstvo kulminiralo tekstom (*Pitnerovi izbori*).⁵⁷ Uz tvrdnju kako Muslimanska samostalna stranka nije dobila niti jedan mandat u Saboru, vlastiti neuspjeh ovaj list pokušava predstaviti kao rezultat smišljene i organizirane kampanje usmjerene protiv njih a ne izbornom voljom glasača. Pozivajući se na narod, neuspjeh je ocijenjen kao rezultat borbe sa “oštrom sabljom Pitnerova kurza” koji će, prema njihovim procjenama, doživjeti neuspjeh u postizbornom periodu. Spas za ovakav politički kurs moguć je samo u

⁵⁴ *Isto*, br. 12, Sarajevo: 15. marta 1910, 1.

⁵⁵ “Mi smo muslimani vazda bili narod, koji je svoje vladare ljubio i znao, da svojoj odanosti i ljubavi dadne vidljiva izraza, mi smo vazda bili narod, u koje je državna ideja nalazila najačeg oslona. Prema Njegovom Veličanstvu, našem caru i kralju, gojimo mi u svojim srcima još višu ljubav, još višu odanost, mi u Njemu ne vidimo samo običnog vladara, nosioca krune i državne vlasti, već pravednog i moćnog zaštitnika svojih prava, svoga položaja, svoje imovine i svojih svetinja”. *Isto*, br. 34, Sarajevo: 31. maja 1910, 1.

⁵⁶ *Isto*.

⁵⁷ “Džehalet, mrak, reakcija, demagoštvo i proždrljivost u zajednici s narodnim neprijateljem slave pobjedu. Slave je ljudi a la Vaizović, Halilbašić, Firdus i Arnautović u zajednici sa pouzdanikom birokratizma baronom Pitnerom, jer su prigodom zadnjih izbora proturali u sabor sebe i sebi počudne kreature”. *Isto*, br. 35, Sarajevo: 3. juna 1910, 1.

neznanju “naših analfabeta”.⁵⁸ Nastavak verbalnog obrušavanja na sistem austro-ugarske vlasti ponovo je bio usmjeren na ličnost barona Pitnera. *Baron Pitner* – veoma je kritički intonirani tekst usmjeren na ličnost i aktivnosti barona Pitnera kojemu se prigovaraju mladost i neiskustvo, mogući nedostatak naobrazbe, način vođena povjerenog odjeljenja (“gromopucateljna komanda”) te mu se ponovo predbacuju izborni rezultati, koji su prema ocjeni *Muslimanske sloge*, bili predviđeni budući da je Pitner “jednim potezom zabranio, da i jedan kandidat od ‘Musl. Samost. Stranke’ dogje u sabor [...]”. Ovaj tekst zaključen je tvrdnjom kako kod njih, ipak, nema straha od Pitnerove politike.⁵⁹

Konačno, nešto umjerenijim tonom dočekan je početak rada Bosansko-hercegovačkog sabora. Umirujući tekst (*Otvorenje bos.-herc. sabora.*) govori o značaju početka rada Sabora sa naglaskom na dva bitna aspekta ove činjenice: prvo, jer je “poslije raznih historičkih lijepih i krvavih epizoda, poslije samostalnosti bosanske države, poslije gospodstva osmanlijskih vladara, prvi dana kada se sastaju zastupnici našega cjelokupnoga naroda u glavnom gradu Sarajevu“ i drugo, jer se “uvodenjem ustava i otvorenje sabora briše sredovječni značaj sa naše otačbine: što i naš narod time aktom zauzima jedno mjesto u velikoj skupini kulturnih naroda”.⁶⁰ Ipak, iz ostatka teksta vidljivo je da *Muslimanska sloga* iznosi određenu dozu skepse prema sposobnosti izabranih da na adekvatan način zastupaju interese zajednica koje predstavljaju. Ovakve stavove bismo mogli razumjeti samo u kontekstu velikog razočarenja izbornim rezultatima, što bi mogla potvrditi i količina tekstova usmjerenih protiv Muslimanske narodne organizacija i *Musavata*. Ovu tvrdnju svakako da potvrđuje i drugi tekst objavljen u istom broju. Ponovo istaknuvši značaj početka rada Sabora, uz značajnu rezervu prema efikasnosti rada s obzirom na sastav saborskih zastupnika, ovaj list zaključuje kako je dan početka rada Sabora neobično značajan dan za Bosnu i Hercegovinu.⁶¹ U narednih nekoliko brojeva, na isti način kao što je bio slučaj i sa drugim listovima u Sarajevu, prenošene su detaljne informacije sa saborskih zasjedanja sa vidno naglašenim svim pita-

⁵⁸ *Isto.*

⁵⁹ *Isto*, br. 37, Sarajevo: 10. juna 1910, 1.

⁶⁰ *Isto*, br. 39, Sarajevo: 17. juni 1910, 1.

⁶¹ “Dan 15. juna ostao je svakako znamenit dan, nu hoće li biti u historiji ovih zemalja upisan zlatnim ili običnim crnim slovima, mi ne možemo reći u pogledu muslimana, ali mi zabilježimo u kronici taj dan i prvu sliku bosansko hercegovačkog sabora”. *Isto*, 2.

njima koja su bila od naročitog značaja, što je vrlo često korišteno kao podloga da se ukaže da izabrani saborski zastupnici nisu stvarni nosioci ideja narodnih interesa. Primjetno je da u svakom od navedenih tekstova *Muslimanska sloga* sebe predstavlja kao jedinog istinskog zagovornika muslimanskih interesa.

Srpska riječ

Priču o usvajanju Zemaljskog statuta za Bosnu i Hercegovinu *Srpska riječ* (*Српска ријеч*) započela je prenošenjem vijesti iz bečke i peštanske štampe, kada je najavljeno donošenje toga akta (*Устав на вратима*).⁶² Kako se pokazalo i u prethodnim primjerima, i u ovom slučaju možemo pratiti kako ustavna rješenja koja su bila propisana nisu bila u skladu sa očekivanjima ovog glasila. To se najbolje ogleda u uvodnom tekstu (*Предуставне слутње*) i komentaru već provjerenih i potvrđenih vijesti o proglašenju Ustava sa osnovnim tonom koji ukazuje na određenu vrstu razočarenja jer “уставни ће статут доћи, јер мора доћи. За дан, за седмицу, за мјесец, два, није ни тако важно, колико је жалосно, што он сам, па чак и у битности својој, а и његово стављање на снагу, зависи од потписа “уставних” властодржаца изван наше отаџбине [...]”.⁶³ Istim tonom razočarenja ispunjen je još jedan u nizu tekstova kojim se komentiraju ustavna rješenja za Bosnu i Hercegovinu (*Наш устав – locus a non lucendo*). Tako *Srpska riječ* saznanje o Ustavu koji će, sudeći prema tada dostupnim informacijama, biti “свјетионик без свјетлости” у мраку наше отаџбине [...]“ negativno karakterizira jer su predviđene odredbe u ustavnim rješenjima suprotne principima koji važe u drugim dijelovima Evrope.⁶⁴ Iako je kroz ovih nekoliko primjera vidljivo negativno držanje prema Zemaljskom statutu za Bosnu i Hercegovinu, dan uoči njegovog proglašenja *Srpska riječ* ipak donosi tekst kojim daje i pozitivnije viđenje toga čina. Tada je, naime, uvodnim tekstom (*Устав*) najavila njegovo proglašenje za naredni dan. “Послије вјековног ропства под гордим и окрутним Римом, под лукавом и свирепом Византијом, послије дугог и предугог кулучења у добу феудализма под својом и под туђом властелом, послије 400-годишње владавине Османлија, под којом је народ – раја, рађала

⁶² *Српска ријеч*, бр. 4, год. VI, Сарајево: 8/21. јануара 1910, 1.

⁶³ *Исто*, бр. 7, год. VI, Сарајево: 12/25. јануара 1910, 1.

⁶⁴ *Исто*, бр. 9, год. VI, Сарајево: 15/28. јануара 1910, 1.

дјецу за јањичаре, и сред сувог, беамтерскожандарског аустријског апсолутизма, добија Босна и Херцеговина устав. Први пут од када наша домовина постоји, моћи ће народ као цјелина, преко својих н а р о д н и х посланика, а не преко привилегисаних каста и сталежа, бар да рекне своју у управи земаљској”.⁶⁵ Narednog dana, prenesena je vijest o svečanom proglašenju Ustava sa osnovnim informacijama o novom ustavu (*Свечано проглашење устава*),⁶⁶ a dan poslije, u utorak, *Srpska riječ* je počela sa objavljivanjem teksta Ustava. Dalje kritiziranje odredbi Zemaljskog štatuta nastavljeno je po njegovom objavljivanju, a svoj doprinos medijskoj debati *Srpska riječ* je dala tekстом (*Босански “устав”*) u kojem nastavlja svoju ranije započetu kritiku. Pokazuje se to i sljedećim stavom: “о нашем т.зв. уставном статуту почела је штампа доносити своја критичка мишљења. Природно је, да га туђиначка штампа таламбаским начином хвали, с тога се не осврћемо на њезино мишљење, које у данашње слободоумном вијеку може бити само наручено и плаћено и прожето мржњом против Српства. Да је у Босни и Херцеговини њемачки народ, та иста штампа грмила би против статута, као срамоте ХХ. вијека; овако, дакако све је у најљепшем реду!”⁶⁷

Pozitivniji pristup *Srpska riječ* od samoga početka imala je prema posjeti Franza Josefa Bosni i Hercegovini. *Поводом владареве посјете* је текст у афирмативном тону који најављује посјету цара Franza Josefa Bosni i Hercegovini, која треба, према писанју *Srpske riječi*, “[...] у наш јавни и државни живот непосредно унијети најпотребнији елеменат: благост и љубав као најпоузданије средство не за освајање, већ за придобијање народног срца и душе”, али naglašava i nedostatke u dosadašnjem provođenju политике која “није довољно разумијевала осјећаје српскога народа, нити је о њима водила довољно рачуна”. Коначно, овај list најаву посјете владара користи за изражавање наде “Српскога народа” како “[...] ће владар, поред тегобе труднога пута под своје старе дане, осјетити и разумјети тегобе, које тиште нашега сељака због до данас неријешеног аграрног питања”.⁶⁸ Коначну добродошлицу *Srpska riječ* упутила је 30. маја 1910. годи-

⁶⁵ Исто, бр. 26, год. VI, Сарајево: 6/19. фебруар 1910, 1.

⁶⁶ Исто, бр. 27, год. VI, Сарајево: 8/21. фебруара 1910, 1.

⁶⁷ Исто, бр. 31, год. VI, Сарајево: 12/25. фебруара 1910, 2-3.

⁶⁸ Исто, бр. 94, год. VI, Сарајево: 1/14. маја 1910, 1.

ne uvodnim tekstom *Добро нам дошао!*: “Дуги и заморни пут није могао одвратити старца владара од намјере, да својом високом посјетом даде видна израза љубави и очинскога старања за овај напаћени наш народ. Та указана љубав и очинска брига одјекнула је у срцима свих Срба у нашој домовини, а дубока и поданичка оданост манифестовала се је и манифестоваће се у срдачном, сјајном, и одушевљеном дочеку како главног града Сарајева тако и свих мјеста куда Његово Величанство буде пролазило и доказаће како наш народ, дубоко прожман монархијским принципом, гледа у сиједоме Владару и Његовој високој посјети залогу за срећнију будућност [...] Као тумачи осјећаја српскога народа у Босни и Херцеговини, који то увијек и разумије и који с поуздањем гледа у свог високог госта, као узвор праведности, кличемо из дубине срца: Добро нам дошао и живио владару наш!”⁶⁹

Izuzetno oduševljenje vidljivo iz ovoga navoda nastavljeno je i narednih dana kada je ovaj list, odnosno “тумачи осјећаја српскога народа у Босни и Херцеговини”, како је *Srpska riječ* vidjela sebe i svoju ulogu, detaljnije prenio sve pojedinosti vezane za posjetu Franza Josefa Bosni i Hercegovini. Po okončanju posjete, pojedinim komentarima su sabrani utisci i iznesene kritike i komentar na uređenje Sarajeva za vrijeme careve posjete: “[...] Одмах у печтку морамо да кажемо, да с тим стварима нијесмо ни најмање задовољни, особито што се тиче главнога града Сарајева. Несумњиво је, да је свугдје обичај да се при доласку владара испољује народна манифестација у видљивим амблемима дотичнога народа: националним заставама. Код нас у Сарајеву тога није било, народне заставе изгубиле су се у мору других застава, град је пружао сваки изглед, али само не једног словенског града, у коме претежном већином живе Срби и Хрвати. Између многобројних туђих застава: аустријских, мађарских једва по кадкада извиривала је наша стидљиво, јер се ваљда није добро осјећала. Та стидљивост, добро је одражавала менталитет нашега народа: страх од манифестовања својих чистих националних осјећаја”⁷⁰ Na ovome mjestu vrijedi potcrtati istu liniju komentara između *Srpske riječi* i *Hrvatskog dnevnika* na način dekoracije grada. U nekim drugim slučajevima između ova dva lista bilo je i izuzetno oprečnih stavova.

⁶⁹ Исто, бр. 107, год. VI, Сарајево: 17/30. маја 1910, 1.

⁷⁰ Исто, бр. 113, год. VI, Сарајево: 25. маја/7. јуна 1910, 1.

Kao konačni rezultat donošenja Zemaljskog statuta za Bosnu i Hercegovinu i posjete cara Franza Josefa Bosni i Hercegovini počeo je sa radom prvi Bосanskohercegovački sabor. Način na koji je *Srpska riječ* predstavila ovaj događaj ukazuje na oduševljenje koje svojim intenzitetom nimalo ne odudara od oduševljenja carevom posjetom. Za ilustraciju ove tvrdnje navodimo samo jedan dio tog oduševljenja jer “Сарајево ових дана имаће ријетку срећу да прими ријетке госте и да доживи ријетке дођаје. Сарајевски грађани имаће прилику да испред цијеле земље поздраве отварање првог босанско-херцеговачког Сабора и да поздраве прве народне посланике, изабране слободном народном вољом. Сарајево је срећно што у име цијеле земље може да поздрави прве почетке наше уставне ере [...] Сарајево, примајући ове госте, и припремајући се за сјутрашњи дан, увјерено је дубоко у ову љубав, уважава значај рада народних посланика, и за то их поздравља са искреним: ‘Добро нам дошли! Срећан вам почетак!’⁷¹ Narednoga дана prenesena је vijest да је Sabor otvoren i да је počeo sa radom uz detaljno elaboriranje uloge saborskih zastupnika i njihovog značaja u kreiranju boljeg životnog ambijenta jer se narodni poslanici nalaze u sretnoj poziciji i “могу дати том народном препорођају тај први импулс”.⁷² Veseље i oduševljenje navedenim činjenicama ubrzo су prekinuti болном чињеницом да је на zemaljskog poglavara Marijana Varešanina izvršen pokušaj atentata. Prateći navedeni događaj, *Srpska riječ* žestoko је odgovorila *Hrvatskom dnevniku* текстом под насловом “*Hrvatskom Dnevniku*”: “[...] Мржња и вјерски фанатизам, убили су код тих људи сваки човјечији осјећај, уништили свијест и учинили од њих хајкаче, који жудно желе и траже од државних власти, да се цијели један народ стави изван закона, и да се прогласи хајдучким. Таквих примјера бесвјесности и мржње немогуће је наћи у аналима модерне историје, а још мање код људи, који су истински и нелицемјерски задахнути узвишеном хришћанском науком. Јучерашњи жалосни догађај, који је могао стати живота поглавара Босне и Херцеговине г. Маријана барона Варешанина, дао је повода органу такозваних сљедбеника Христове науке за бјесомучне нападаје против српскога народа [...]”⁷³ Ovim примјером, тек неколико дана након једин-

⁷¹ Исто, бр. 113, год. VI, Сарајево: 25. маја/7. јуна 1910, 1.

⁷² Исто, бр. 118, год. VI, Сарајево: 1/14. јуна 1910, 1.

⁷³ Исто, бр. 119, год. VI, Сарајево: 2/15. јуна 1910, 1.

stvenog stava u vezi sa uređenjem grada u vrijeme careve posjete, pokazuje se zapravo kako su printani mediji, glasila političkih stranaka, vodili međusobnu borbu za prestiž i vrlo često se postavljali u prvi red zamišljene odbrambene linije kojom se brane nacionalni interesi.

***

Na početku ovoga rada jedan od postavljenih ciljeva bilo je odslikavanje atmosfere koja je vladala u Bosni i Hercegovini 1910. godine. Različito posmatranje, odnosno predstavljanje istih događaja pokazuje moć percepcije, koja je, prema našem mišljenju osnovni pokazatelj koliko štampa, tada "najznačajniji instrument javnosti", može utjecati na kreiranje i slanje u javni prostor određene, vrlo često željene slike. Vidljivo je, naime, da se analizirani listovi prije svega i isključivo obraćaju svojoj ciljnoj grupi, ostavljajući ostatak potencijalne javnosti bez adekvatne predstave o prezentiranoj vijesti. Konzistentnije držanje u odnosu na stranačka glasila pokazuje samo zvanična odnosno, poluzvanična štampa. Istovremeno, činjenica da se radi o zvaničnom glasilu austro-ugarske politike može biti i argument protiv u pokušaju davanja konačne ocjene modela javnog političkog komuniciranja. U svakom slučaju, taj pokušaj davanja konačne ocjene valja tražiti upravo između potencijalnih prednosti i mana.

Navedeni primjeri pokazuju kako je bosanskohercegovačko iskustvo djeljenja javnog medijskog prostora u prvoj deceniji postojanja političkih stranaka oštro isparcelizirano polje djelovanja u kojem svaka strana, prije svega, isključivo brine o vlastitoj poziciji. S jedne strane je kritika i kritizerstvo, s druge strane odbrambena pozicija zvanične politike. U pregledu navedenih događaja malo je prostora za sagledavanje pozicije "drugog", osim u slučajevima kada ga se prezentira kao moguću prijetnju. S druge strane, vrlo rijetko su postojali i slučajevi inkluzivnijih pogleda na određena pitanja, a i tada u skladu s odgovarajućim kontekstom. U oba slučaja, dakako, riječ je o slici društva koje se nalazi na početku izgradnje političke kulture govora i javne riječi kao značajnog pokazatelja političkog i društvenog razvoja zemlje. Naše viđenje nevedenih događaja ne zatvara mogućnost postojanja i drugačijih pogleda.

PRILOG 1.

Ženidba gospodina Ustava i gospogjice Hercigbosne.

Napisao: "K r t".

Po svoj prilici, tako nekako u XX. vijeku po Is. našlo se dijete, rodilo se čedo najmlagje u staroj i razgranjenoj kabili Ustava. Ko najmlagje, - jadno, kržljivo, sakato. Otac djeteta umro zaran, - pao jadnik u dvoboju sa sredovječnim vitezom, koji se zvao Absolutizam. Ostalo dijete, pa nešto od tuge, nešto od žalosti za svojim dobrim babom, a uz dvije nadžakbabe maćehe još gore zakržljavalo, ojadilo i očemerilo.

Hajde, kako mu nedrago; mladi se Ustav pomomčio; bolan ne bio brate, već za ženidbu. Nije bilo druge, valjalo ga oženit, ama to opet ne bijaše tako laka stvar. Cure se sve butum poudale; ostala samo jedna u majke jedina, baš na bas curica, koju su njezine komšije onako od mila zvali pridjevkom Hercigbosna.

Mlada gospogjica Hercigbosna bijaše uistinu »hercig« djevojčica od glave do pete; samo što su joj prigovarali, bilo to, da je i za živa bābe, a i poslije nje-gove smrti bila i ostala vrlo jugonasta i svojeglava. Radi svoga prkosnog ponašanja spade pod tutorstvo vrlo cijenjene plemićke obitelji gospodina Beča i milostive gospogje Budimpešte.

Teke nakon trideset i dvije godine bude gospogjica Hercigbosna proglašena punoljetnom, nu tutorstvena oblast kao nadležni sud, bojeći se, da se cura onako »selbständig« ne bi dala na rasipanje svoje babovine, stavi je opet pod kuratelnu, što se u ostalom protivilo i ondašnjem gragjanskom zakoniku zemlje. Ja, ali sud je sud; osuda je postala pravomoćnom a gospodin Beč i milostiva gospogja Budimpešta primiše na se tu humanu obavezu, tu vrlo tešku zadaću u ljudskom životu.

Gospogjica Hercigbosna postala već zreloom djevojkom, ili kako bi to nešto učtivije rekli, postala gospodičnom; ali uza sve to neke ženske glave je počese zvati i usidjelicom, pa i starom frajлом. Dakle već saznala za se, i počela se brinuti sama za svoje stare dane, za udaju. Gjava je natento, - i curetina počela ašikovati s oženjenim čovjekom, s nekim Petrom Karagjorgjevićem, - a sve onako iz potaje i u malo, da se megu njima nije zasnovao divlji brak. Gos-

podin se Beč i gospogja Budimpešta poslužili na vrijeme svojim kuratorskim pravima, te tako pravodobno stali na put njihovom divljem braku.

Megjutim je već gospodin Ustav bio povjeren prokušanoj obitelji gospodinu Beču i gospogji Budimpešti na daljnu skrb i brigu, na daljnje uzgajanje i oplemenjivanje njegove duhom siromašne duše. Prva briga, što se hoćeš-nećeš nametnula ovoj cijenjenoj obitelji, svakako je bila ženidba njihovih šticienika. Onamo cura već prezrijala za udaju, a ovamo momče za ženidbu, - e kako bi lijepo bilo, da se ovih dvoje lijepo smire i usreće! Dobra zamisao, trebalo bi je i izvesti, tim prije, što djevojka odavno čezne za muškom glavom, te je s pravom obstojala bojazan, da opet ne bi počinila kakvu glupost. Stoga ova poštovana obitelj »sporazumno« odluči, da usreći mladu djevojku, makar i nevrijednim mužem; odluči, da se njihovi šticienici moraju pošto-poto oženiti i vjenčati, pa makar i proti svojoj volji. Znali su dobro, da je njihova šticienica gospodična Hercigbosna još uvijek jogunasta i nepopustljiva, ali se uzdali u tradicionalnu licumjersku vještinu, da će sretno izvesti svoj plan.

Nakon duljeg natezanja najprije im proušiše svoje želje, a onda im saopćiše i svoje namjere. S početka išli ko po loju. Njihova šticienica od puste vatre, od silnog ljubavnog žara sva se zapalila, - ko žensko, jedva čekala dan svoga vjenčanja. Čula je za slavnu porodicu Ustava, pa se odmah odlučila, da svoje srce i svu svoju dušu pokloni momku, članu tako slavne porodice. Nije ga poznavala, ali je mislila, da kruška samo pod krušku pada, ne sluteć, da bura i oluja često puta omlati krušku i baci je daleko od roditeljskog debla.

Gospodin se ustav nije baš tako jako zagrijavao za tu ženidbu, jer je poi-mao, tko je, šta je i kakav je. Znao je, da svojoj braći i rogjacima nije ni sličan, osim što nosi njihovo obiteljsko ime; znao je, da je gospodična Hercigbosna feš baba ida se ne će zadovoljiti takvom nakazom, kao što je on; bio je čvrsto uvjeren, da će samo unesrećiti tako nedužnu djevojku. Ali je pomišljao i na to, da mora barem udovoljiti ovoj dobroj obitelji, koja ga pod svoj krov primila; napokon: tko ne sluša starijega, ne sluša ni Boga, - prva pomisao na ovu gorku istinu stresla ga do u dno njegova i onako praznog srca, te se odluči, da napiše prvi ljubavni list u svom životu:

Mila moja Hercigbosno!

Kao lagja na uzburkanom moru, megju nezasitim valovima, tako je i moje srce obuzeto ljubavnim žarima, žarima čiste i svete ljubavi prema Tebi. Od kada sam čuo za Te, od kada sam u tvog kuratora vidio Tvoju božanstvenu sliku, od tada je moje srce samo Tvoje, a moja duša diše samo za Tobom.

O reci mi, reci mi što prije, da li me voliš? U Tvom odgovoru život ili smrt očekuje

Tvoj ljubeć te do groba

Ustav.

Ode knjiga od grada do grada
Ode knjiga od ruke do ruke,
Dok ne stiže u ruke djevojci
Knjigu štije ljepota-djevojka
Knjigu štije, a na nju se smije,
Pa draganu drugu otpisuje

Po svoj prilici ovako:

Jedini moj Ustave!

Nit su mi dali, nit sam imala prilike da se poblize s Tobom upoznam, pa mi je vrlo teško zauvijek Ti pokloniti svoju ljubav. Ne bi želila da dogje do rastave braka, a nit bi mi bilo ugodno da tako izigjemo na glas. Čula sam za Tvoj rod, čula sam za Tvoje dično pleme, pa eto po tomu prosugujem i želim da što prije sklopimo bračnu vezu, ali uz ove uvjete:

Ponajprije da me riješiš nesnosne k u r a t e l e, da mi zajamčiš s l o b o d u s a s t a j a n j a, z b o r a, i d o g o v o r a i d a d e š s v a p r a v a d o m a ć i c e u v l a s t i t o j k u ć i n a d r o g j e n o m s v o j o m d j e c o m.

Još nešto. Znam da si kavalir; pouzdajem se u Tvoju odanost, ali ipak na poštenu riječ imam da Ti saopćim svoju javnu tajnu.

Svijet tobože misli, da nemam nikoga od svoga roda i plemena, ali ja dobro znadem, da je moja majka na životu. Zatočena je, u robstvu je. Ja tražim njezino oslobogjenje, i želim, da se s njom sjedinim, da s njom živimo pod istim krovom. To moraš takogjer uvažiti, hoćeš li, da nam brak bude sretan i blagoslovljen.

Srdačno Te pozdravlja do što skorijeg vigjenja

Hercigbosna.”

Gospodin Beć i gospogja Budimpešta znali, a i gospodin Ustav pogagjao već unaprijed, kakve mu vijesti nosi list njegove ljubljene Hercigbosne. Provođadžije se ljutile, a momče se stidilo sama sebe, ali se opet nadali ...

Hercigbosna se počela pripravlјati za vjenčanje. I nadalje je snivala o svojim nedostižnim idealima, o žarkoj ljubavi prema onakvom junaku, koji je

dostojan da isprosi njezinu ruku. Nu takvog nije bilo, - nijesu joj ga mogli dati. Nije joj preostalo drugo, već da poslušaju svoje kuratore i – da kupi uže u vreći.

Komšije se silno zanimale za udaju svoga miljenčeta, svoje prve kone, ali ništa pobliže nijesu znali, dok ih nije jednog lijepog dana iznenadila vjenčana Karta:

HERCIGBOSNA

I

USTAV

vjenčat će se 20. veljače 1910.

Brzjavu: Obitelj Beč-Budimpešta

Sarajevo

Na ovu se vijest neko veselio, a puno se njih žalostilo, – naravno, svako prema svojem osvjedočenju i svojim probiticima. Našlo se i zavidnika i zavidnica: Zulukáfri, Hotentoti i Bušmani. Nu u brzo se stišalo i veselje i žalost i zavist ...

Gospodin Beč i gospogja Budimpešta trsili se, da svadba bude što svečanija. U prvom redu trebalo se postarati za svadbenu ruhu. Za curu im bilo lako, ona se i sama pripravljala, ali momčetine zadavaše im silnih briga. Dogodila se i ta neprilika, da se gospogja Budimpešta plaho nahladila i dobila vrašku kihavicu, a gospodin Beč i otprije trpi na stomaku.

Kako imaju ogromno imane, jedno ležalo u jednoj, a drugo u drugoj vili, što ih dijeli razmak od nekoliko dobrih cigara duhana. Gospodin se s gospogjom nikad nije baš osobito pazio, a pogotovo gospogja, ko sve žene »trucala« svome mužu i dosta mu sijedih dlaka zadila u glavu. Već nekoliko puta je pokušala ona, da rastrgne bračnu vezu sa svojim mužem, nu svaki put je muž bio »taktičan«, pa je lijepim obećanjima i popuštanjem umirio. I tako je daleko došao, da ništa ne bi smio bez njezine »privole« učiniti. Ovaj put radilo se o ženidbi njihovih šticećenika, pa ni tu ne bi muž »taktično« postupao, kad sve ne bi činio sa znanjem i privolom svoje bolje polovice.

Gospodin Beč se malo nadigao iz kreveta, izvalio se u »šlafroku« na sećiju, pa odbija dimove i pijucka čašicu po čašicu i gleda, kako se njegovi prijatelji, koje je on nazivao ministrima, natežu, da što ljepše nadžidžaju i napirlitaju

mladoženju – Sehr gut, – prozbori mladoženji gospodin Beč, – sad moraš stići »tetici«, da te i ona vidi, kako si mi se, sine moj dotjerao.

Mladoženja se naklonio i vrcem sve u kasu k »teti« Budimpešti. Jä, kad gao ona opazi, ma da iz kože ne iskoči. Stade je vika i dreka, – jedna glava hiljadu jezika:

Ovo ti ne valja, ovo ovako mora da stoji, ovo ovako, ono onako, – na koncu konca na gospodinu Ustavu bilo: što je doli, ono gori, – a sad šibaj natrag, odakle si i došao, neka Becz-ur vidi, da se i ja u ove posle razumijem.

Kad se gospodin Ustav povratio, gospodinu Beču od jeda pozlilo. On nije zadovoljan. On hoće po svom terku, a gospogja po svom. Jadni mladoženja putovao tamo – amo, do gospodina Beča do gospogje Budimpešte i obratno, dok se na koncu nijesu sporazumili i opremili mladoženju onako, kakva ste ga na vjenčanju mogli i vidjeti.

Na svadbu su bili pozvani »najviši dostojanstvenici«. Pred hramom se iskupilo mnoštvo svjetine, znatiželjne i nestrpljive, da vidi kićene svatove, da vidi dražesnu djevojku i njezina gjuvegiju. Svatovi dolazili jedan za drugim. Došao svećenik i kum i djever, – svatko ih je vidio, ali bračnog para, momka i djevojku, mladence nije nitko vidio.

Meni je valjda jedinom pošlo za rukom, da sam ipak vidio mladoženju: Sredovječnog je stasa, ćelave glave, krastava lica, zgrbljenih legja i krivih noga. Čudnovato obučen! Gledaš li ga sprijeda, na jednoj nozi nanula, na drugoj opanak, - reko bi, da je s e l j a k.

Okreneš li ga straga, vidiš na jednoj firale nalik na cipele s mestvam, a na drugoj čizma do koljena s mamuzom. Po tom izgleda kao v e l e p o s j e d n i k.

Na njemu su i pantale: sprijeda alafranka, straga alaturka; zaogrnut kabanicom, polu mađarska gala, polu švabski frak, a otraga gjube. Čini se da je v i r i l i s t a.

Na očima mu čale i monokel, - reko bi, da je i n t e l i g e n t a n.

Na glavi mu – ništa ...

IZVORI I LITERATURA

IZVORI

a) Kalendari

- *Bošnjak – Kalendar za prostu godinu 1911.* Dvadesetdeveta godina. Sarajevo: Zemaljska štamparija 1910.

b) Novine

- *Hrvatski dnevnik*
- *Sarajevski list*
- *Večernji sarajevski list*
- *Muslimanska sloga*
- *Srpska riječ (Cpnccka pujeu)*

LITERATURA

- Alber P. 1998. *Istorija štampe.* Beograd - Zemun: Plato – XX vek.
- Filipović E. O. 2008. “Grb i zastava Bosne i Hercegovine u 20. stoljeću”. *Bosna Franciscana* 28. Sarajevo: Franjevačka teologija, 103-126.
- Imamović M. 2007. *Pravni položaj i unutrašnjopolitički razvitak Bosne i Hercegovine: od 1878. do 1914.* Sarajevo: Magistrat – Pravni fakultet.
- Kruševac T. 1978. *Bosansko-hercegovački listovi u XIX vijeku.* Sarajevo: Veselin Masleša.
- Šehić Z. 2009. “Vjerski velikodostojnici u BiH prilikom posjete cara Franje Josipa 1910. godine”. *Godišnjak BZK “Preporod”.* Sarajevo: Bošnjačka zajednica kulture Preporod, 203-216.

Summary

HISTORICAL YEAR 1910. A LOOK INTO THE SARAJEVO PRESS

The aim of this paper is to give a short overview of the writings of certain Sarajevo papers regarding the three important events from 1910. These were the proclamation of the first Constitution, the visit of Emperor Franz Joseph to Bosnia and Herzegovina and the commencement of work of the first Parliament of Bosnia and Herzegovina. Through a comparative analysis of published texts from the press the author attempts to present the atmosphere caused by these occasions. At the same time, he attempts to establish similarities and differences in the portrayal of these events in order to evaluate the level of development of political culture in Bosnia and Herzegovina. The different depiction, i.e. representation of the same events shows the power of perception which, according to the author's opinion, is the basic sign that the press, which was at that time "the most important instrument of the public", could influence the creation and emission of a desired image into the public domain. It is obvious that the analysed papers were exclusively intended for their main target group, leaving the rest of the potential public without an adequate picture about the presented news. The consistent stance in comparison to the party publications is shown only by the official, that is semi-official press. At the same time, the fact that this was an official gazette of the Austro-Hungarian politics could also be an argument against the attempt to provide a final evaluation of the model of public political communication. In the review of the mentioned events there was little space left for the assessment the position of the "other", except in those cases when he was presented as a potential threat. On the other hand, very rarely, there were also cases of inclusive views of certain issues, but even then they were treated within the corresponding context. In both cases this was an image of a society which was beginning to build political speech culture and in which the public spoken word started to become an important indicator of political and social development of the country. The author's view of those events does not dismiss the possibility of existence of other views.

Key words: Bosnia and Herzegovina, Constitution 1910, Franz Joseph, Parliament of Bosnia and Herzegovina, *Hrvatski dnevnik*, *Sarajevski list*, *Večernji sarajevski list*, *Mislimanski sloga*, *Srpska riječ*